

КОСТИЋЕВ ЊЕГОШ

У предговору књизи Костићеве поезије Мирослав Ђуровић написао је, између осталог, и ове ретке: „И Његош је магнетски привлачио пјеснике. Оно што су књижевни историчари и критичари чинили откривањем чињеница и анализом, пјесници су покушавали да надомјесте стихом“: да докуче тајне Његошева живота и дјела, или да приближавајући се Његошу, покушавајући да се идентификују са великим пјесником, проникну у црногорско биће и људску судбину. И Душан Костић је неке од својих најбољих пјесама посветио ненадмашном сународнику и претходнику.“¹

Његошево присуство у Костићевој лирици видљиво је у пјесмама „Његош“, „Ноћ скупља вијека“, „Бдијење“, „Растанак“, „У Напуљу“ и „Његошев пријекор“. Нема ничег посебног у томе што се великан црногорске традиције, културе, повијести и књижевности нашао као централна личност у неколико Костићевих пјесама. Осебујност великог владике привлачила је људе од пера да пишу о њему, стварајући у већини случајева романтичарског витеза, који је из дубоких и тамних црногорских врлети штитио кршћански свијет од опаког Турчина. Виђен на тај начин, Његош је прерастао у јунака без мане и страха, витеза, који за крст часни води свети и непомирљиви рат против некрста. Костићев Његош у многоме је другачији. Дубоко се саживљавајући с особном трагедијом овог мушкарца, витеза и духовника, Костић је у неколико својих пјесама испричао потресну повијест живота човјека који је свом животном циљу — борби за слободу свог народа, подредио сав свој живот. Пјесме о Његошу могу се читати као јединствена цјелина која се надопуњује и испреплиће, проткана дубоким Костићевим суосјећањем с трагедијом „цетињског пустињака“. Кроз ових шест пјесама, Ко-

¹ Душан Костић, *Пјесме* (избор), стр. 15, Веселин Маслеша, 1933.

стић је изузетном умјетничком снагом успио „испричати причу о Његошу“, или још боље — испјевати сажети преглед његова живота, његових дилема, сумњи, страхова и жеља.

Пажљивије ишчитавање ових шест пјесама указује на то да оне имају и свој редослијед, одређени пјеснички ход, који започиње Његошевим „Бдијењем“ а завршава „Растанком“, што показује да је Костић имао одређену визију и структуру „циклуса о Његошу“. Започнемо ли разматрање овог „малог циклуса о великом Његошу“ пјесмом „Бдијење“, суочени смо на самом почетку с личношћу која у себи подједнако „носи“ умног човјека, филозофа и пјесника:

— *Пјесно, крила дај ми, дај брод да пребродим
спурдове и буре по тој црној води!*

Овај вапај пјесника у мрачној ноћи, крик је за изласком из мрачних манастирских зидина, жеља за спасоносним ријешењем, које ће донијети мир његовој узнемиреној души и спасоносни пут у толико жељену Слободу. Интересантно је с колико пјесничке умјешности те комбинирањем свијетла и таме, Костић адекватно прати промјене психичких стања у Његошевој нутрини. Пред очи нам долази изванредни портрет владике, аутора Јосипа Томинаца, који приказује Његоша свог у црном, дубоко заммишљена како гледа преда се. Снага Костићева стиха је неоспорна, она буди у читаоцу визуалне предодбе, сјећања па чак и мирисе. Док онај дио пјесника у Његошу тражи спас у пјесми, ратник у њему тражи већ нешто друго:

*Ловћене, дај муње мом роду у руке
— мир свима да буде! И стада! И муке!*

Ратник у пјеснику тражи снагу муње, којом ће уништити непријатеља и донијети толико жељени мир његовом напаћеном народу, племену које се рати и пати, потоку који се није хтио предати долазећој морској плими. Користећи се метафорама и успоредбама, Костић постиже замјетљиву снагу пјесничког језика, који понекад као да је изашао из уста неког сједокосог народног барда. Читајући ову пјесму, читалац се једноставно не може ослободити читавог низа визуалних асоцијација, које предочују владикау усамљеног на Цетињу, који обузет црним мислима стављен пред читав низ кушњи, поставља сам себи питања на која тешко налази одговоре:

*Сам на вјетру бор је,
спава Црна Гора — криво мраморје...*

Колико ли само снаге, колико симболике извире из ових Костићевих стихова! Зар то није изузетна слика усамљеног вла-

дара, оптерећена бременом тешких мисли!? Није ли то уједно и изванредан примјер дубског и истинског уживљавања с ликом великог претече и са специфичношћу његова времена?

Пјесмом „Бдијење“, Костић је учинио увод у „циклус о Његошу“, представљајући га читатељству у свој комплексности његове изражене трагедије владара, владике и човјека. Док у овој пјесми доминира угођај самоће, незнања и отуђености, већ у другој пјесми овог циклуса, „Његош“, Костић се одлучује на једну суптилнију и опсежнију анализу Његошева бића. Пјесма је испјевана као Његошев монолог, тако да је много импресивнија и умјетнички дојмљивија. Осјећај усамљености и даље је присутан и назначен низом стихова „И јесам сам“ или „Пусто је ту и горко. Ловћене“, али није и доминантан. Његошева исповијед проткана је осјећајем горчине, немоћи и бриге, али има и неких других тонова. Костићев лирски јунак разапет је између крста и сабље, између сања о слободи и трубе стварности:

*И јесам хајдук, ал' онај што гони друге
да снове наде, гнијездо ту да свије.*

То је уосталом и један дио мозаика о Костићевом Његошу и дио одговора на питање какав је Костићев Његош — ни очајник ни лажни проповједник хуманизма и чекања слободе већ активни судионик борбе за слободу његова народа! У Костићевим очима он је прије Вук Мићуновић, неголи медитацији склон владика Данило. Другим ријечима, он је ратник, борац, хајдук, дакле све оно што симболизира борбу, отпор, сукоб и рат. Ту можемо потражити и извјесну сличност између Костића и Његоша — а то је њихов однос према Слободи, као једној од врхунских етичких вриједности. Борба за слободу, ослобођење народа од било којег тлачитеља, то су елементи и духовна упоришта једног и другог пјесника и то је оно што их, без обзиар на временску дистанцу, у многама повезује и зближује!

Због тога ће и Костић, не без разлога, ставити Његошу у уста ове стихове:

*Пусто је ту и горко, Ловћене! Ал' волим
и људе те, и снове, и битке што се преду.
Ишчупаћу. Ишчупаћу слободу рукама овим голим
— да буде краја свему,
и тузи
и леду!...*

Међутим, до слободе није лако доћи, а и кад ју се досегне, иза ње остају гробови („и гроб је на сваком овом метру“), туга („пјан сам од славља и кад умирем од туге“) и ране („у ранама сам и кад се душа смије“). Раздиран тугом због голготе свог на-

рода, који нема мира јер отимач стално хара, Његош (Костић) ће с оправданим незадовољством упутити стихове пријекора свима онима који на то гледају незаинтересирано и пасивно:

*Нови Граде сједиш накрај мора
и валове бројиш низ пучину.
Под облаком лежи Црна Гора,
сва крвава пркоси Турчину.*

Ови стихови преузети су из пјесме „Пријекор“ која носи у себи подоста елемената контемплативног и његошевског. Костић је у овој пјесми под очитим утјецајем Његошевог стиха, вјероватно с циљем, настојећи се и том компонентом приближити великом пјеснику. То је наравно прихватљиво и симпатично, те још једном потврђује идеју о одређеној повезаности двојице пјесника различитих епоха. Слијеђење Његошева стиха не доимље се у Костићевој поезији нимало компилаторски, већ свјеже и оригинално и Костић се на тај начин врло успјешно успјева приближити Његошу. Прво се уживљује и саживљује с његовом личношћу а затим том саживљавању придодаје читав низ компонента, што само употпуњује његов умјетнички доживљај Његоша. Такав Костићев прилаз тематици увјетује поезију његошевског стила, коју је на тренутке тешко разликовати од оригинала. Мишљења смо, да овом тврдњом констатирамо непобитну чињеницу коју најбоље аргументира Костићев стих:

*А ја, станам, што ћу и како ћу
срца жудна, сањар, сред бојишта
никад мира — ни дању, ни ноћу
нигдје ништа, оскудна огњишта!*

За разлику од претходне двије пјесме, „Његош“ и „Бдијење“, у којима се Костић више задржава на атмосфери и амбијенту Његошева боравишта, пјесма „Пријекор“ суптилнија је анализа самог Његоша. Овдје је посебно истакнута једна незаобилазна димензија Његошева карактера, његова мудрост и склоност медитацији:

*Што је живот? Блага дуга што је
кад је горка судба друга њена,
у мукама у немиру поје:
од камени ником до камена!*

Очит је Костићев циљ, да кроз ових неколико пјесама у маниру кап по кап, искристализира своје виђење и доживљај Његоша. Сходно тој намјери, он нам га разоткрива полаганом, аргументираном и људски топло:

*Ја бих сунца — а мрак ми засију,
Ја бих крилах — а коси ме туга;
то живота што је змије пију,
с ким да кренем, гдје да нађем друга?*

Костићев Његош је усамљеник, патник, сањар сред бојишта, поета растрзан између жеље за спокојем и друбе стварности, филозоф, духовник, владар и ратник. Оптерећен трагиком свог племена и његова усуда да брани себе и оне иза себе, Његош ће изговорити потресне стихове пријекора и пркоса, стихове универзалног значаја, који дојмљиво сублимирају трагедију малог и изузетно храброг народа, који међу врлетима бије херојску борбу за свој опстанак:

*Мало руках, малена и снага
да почупам коров — букне трава;
ко да тије зора свима драга
моје племе сном мртвијем спава,
и док стоји бедем ових гора,
Црногорчад докле густо гину:
Нови Граде, сједиш накрај мора
и валове бројиш низ пучину!...*

Костићево самооткривање његовог виђења Његоша, идеално се наставља пјесмом „Ноћ скупља вијека“, гдје Костић још дубље зарања у Његошеву интиму, приказујући га као човјека, који попут свих других, унаточ мантији није имун на женске чари. Пјесма је такођер испјевана у исповиједном тону, а Његош је тај који врло искрено признаје своју чежњу за љубављу и муке испосништва:

*и ја владар тужни, без трона и мира
крвав до лаката у ранама љутим,
сањам усне жарке пијућ мед с путира,
молећ оченаше ноћи вреле слутим.*

Дилеме унутар Његошева бића приказане су сасвим увјерљиво и уједно су људски оправдане. Гушећи у себи пориве према жени, Његошева трагика постаје још већа и драматичнија. Човјек који није био за монашку ризу, али који ју је прихватио као неминовност своје судбине, плаћао је скуп данак за свој положај међу људима, што је Костић схватио те врло сензибилно и меланконично изразио стихом:

*И ја, жрец самотни, коме стало није
до мангије, палим псалме величајне
оку Пераштанке незнајке што пије
свег ме, што доније пожаре бескрајне;*

Признањем да жуди за женом, Његош постаје људскији. Он није више само горски владар, већ заљубљеник, који молитвом гуши у себи пориве свог моћног ратничког тијела:

*Што могу! За оком њеним очи сврну,
још тутњи у мени потајна ријека.
Тихо жудња гори док свијеће трну
— чекам да дочекам ноћ скупљу вијека.*

Костићев Његош, исказом да је био заљубљен и жудио за тијелом жене, реагира првенствено као мушкарац. Ореоли ратника, владара, владике мора се додати и компонента мушкараца, спремног и способног да воли, али и да због тога дубоко пати. Патња је оно што чини Његоша још рањивијим, усамљеним, јер ни друга ни дружице не може он себи приуштити, окован троном и жезлом. Због тога изузетно сугестивно звуче стихови његових љубавних мука, које мора скривати од „погледа ока, од подсмјеха људи.“

*Тињам сам, и тињам. Мрије младост горка
— црној мојој ризи ко да приђе меко,
која да ме огњем грли Црногорка,
која да отопи драгиње далеко?*

Изузетна је способност пјесника Костића да тако снажно проговори о могућим љубавним патњама једног вјерског поглавара, а да ти стихови уједно буду тако искрени, дубоко проживљени. То значи, да се Костић, снагом свог пјесничког умијећа и надасве лирског сензибилитета невјероватне снаге, једноставно уткао у срж Његошева бића, постижући на моменте потпуну идентичност с његовим пјесничким духом. Једино тако могао је Костић написати ове предивне стихове о човјеку, који му је без даљњег представљао изузетне умјетничке потицаје и оригинално надахнуће. Опчињеност Његошем, увјетује у Костића изузетно креативне умјетничке доживљаје који, дубоко проживљени, тако јасно, визуално и на моменте реално предочују читаоцима Његоша. У Костићевим пјесмама Његош поново живи, мудрује, бори се и пати, једном ријечју, снагом своје пјесничке лире, Костић поново враћа Његоша међу нас, тјерајући нас да му се поново дивимо, не само као великану пјесничке ријечи, него као човјеку пуном врлина а надасве људскости и љубави.

Пјесмом „У Напуљу“ Костић је одалечио Његоша од Црне Горе и поставио га у један сасвим другачији амбијент, који унаточ свим погодностима и даљини од домовине, не успијева владику духовно отргнути од бриге за свој народ. Костићев Његош опет је сâм. Узалуд се кочопере дивни напуљски балкони, безуспјешни су покушаји да се владика отргне од туробних мисли... он је опет сâм, сâм са собом и бригом за Црну Гору:

*Шта Црној Гори треба
размишља — душом боном.*

Опет једно намјерно повезивање Његоша и Црне Горе, исказивање блискости између владара и поданика, истицање Његошеве опсесивности црногорским поднебљем, које му ноћи чини бесаним а бриге још већим. Не заборавимо, и за Костића и Његоша слобода и Црна Гора представљају идеал, богатство али и вјечну инспирацију. Кроз неколико врло кратких али идејно богатих стихова, Костић је у овој пјесми успио предочити Његошеву димензију просвјетитеља. Што је то што Његоша опседа у бесаним напуљским ноћима? Мисли о томе, што све треба да се у Црној Гори направи, па да буде онаквом какву је он жели, првенствено слободна, али и образована, напредна, просвијећена. Пут по Напуљу и другим земљама имао је и своју сврху и свој циљ, који ће по Његошу дати и резултате:

*И све би да јој врати,
Европом да је дигне.
Много јој треба дати,
чим стигне.*

Пјесма „Растанак“, писана је у елегичном тону и на извјестан начин заокружује Костићев циклус о Његошу. Овдје се Костић очито напајао стиховима из „Горског вијенца“, поготово „дијалогом“ Кола и старјешина. Ситуација је овдје наравно другачија, али ипак приказује блискост народа и владара. Попут тужбалице звуче Костићеви стихови упућени Његошу, у којима народ исказује своје осјећаје према човјеку који их је водио путем славе и побједе:

*Куд ли ћеш нам улетјети мудра главо
из патничког и крвавог твога јата?
Куд ли ће те однијети море плаво,
на чија ћеш закуцати туђа врата?*

Ово је уједно и назнака почетка Његошева физичког краја. Народ је свјестан његове болести па се зебња и страх увлачи међу масу, која се боји остати без вође. Сумња и неповјерње према туђини, одбојност према непознатом и сјећање на славне дане проведене уз владику, рађа у народу бригу коју Костић исказује прекарним и елегичним стиховима:

*Аох нама кукавнима, туго сиња,
куд ћеш без нас — у туђини добра није!
Не остављај груде своје, и Цетиња —
кад се мрије, међ својима нек се мрије!*

Костићево уживљавање у Његошев стих умјетнички је оправдано, импресивно и надахнуто. Једини пјесник који дубоко познаје свој народ, његов менталитет, његова хтијења, етичке и моралне принципе, његову традицију, обичаје и законе може написати овако дубоко проживљене стихове:

*Ах тужно је, и мучно је, и недраго
у туђини, у пустињи, без својега!
Ко ли ће те походити, тјешит благо
бољци твојој предубокој нађ лијека?*

Ови стихови као да на извјестан начин при сáмом крају Његошева живота негирају његов осјећај усамљености и изолираности. И јесам сáм, казати ће Костић за Његоша, међутим овом пјесмом („Растанак“) Костић повезује владику и народ у једну јединствену и снажну емотивно повезану цјелину, која ће у заједништву лакше поднијети велики коначни ударац народу и владару — његов физички одлазак, јер „кад се мрије, међ својима нек се мрије“. Мишљења смо да је баш у пјесми „Растанак“ Костић најкомплексније приказао Његоша као Црногорца.

Читајући Костићеве пјесме инспириране ликом црногорског великана Петра Петровића Његоша, читалац се понекад тешко отимље дојму да их је писао велики пјесник особно. Тај је дојам на моменте толико снажан и упечатљив, да читалац изгуби контакт с Костићем а као да га успостави с Његошем. Јер, морамо признати, тешко је отети се утиску да ове стихове не испује Његош особно:

*Мало руках, малена и снага
да почупам коров — букне трава;
к'о да није зора свима драга
— моје племе сном мртивијем спава...*

Зар сви Костићеви стихови пуни медитација о сврси живота и човјекова значаја у протоку времена не подсећају на дубоко умне стихове његовог претече и сународњака? Слабије информирани читалац може се веома лако наћи у дилеми, сретне ли се са неким стиховима Костићевих пјесама, јер ће му ти стихови прије указати на Његоша него на Костића! То је уосталом уочио и Мирослав Ђуровић, када је у поговору Костићевој поезији написао: „Пјесникову опсесију Његошем критика до сада није уочила, а то је за свестраније разумијевање Костићеве лирике вишеструко значајно. У једном интервјуу из 1969. Костић је рекао да је Његош његов најупечатљивији поетски доживљај. О томе свједочи Његошево присуство у животу и поезији Душана Костића. По интимној драми и извјесним етичким опредјељењима, Костић је близак свом ненадмашном пјесничком претку. Блиска му је Његошева жудња за пуноћом живота, коме пролазност даје

праву цијену; слобода и Црна Гора су му врховне вриједности, а борба, као и аутору „Горског вијенца“, дијалектички императив. Слична им је дубина страсти за путовањем, скоро истовјетан доживљај жене, патријархално суздржан, али и плотски здрав и топао.“²

Његошева каризма у контексту црногорске књижевности, повијести и културе дубока је пјесничка инспирација Душана Костића. Не само што му је Његош изузетан мотив и тема за пјесничке креације, он је Костићу близак и као личност, као карактер, као сплет душевних и физичких моћи. Он је и изузетан медиј овом пјеснику, који у умјетничком комуницирању с њим постиже такав ниво пјесничке изражајности на којој му вриједи завидјети и бити свјестан њене умјетничке димензије. У том контексту треба и сагледати Костићево слијеђење Његошева стила, као жељу за што тијеснијом идентификацијом ученика с учитељем, творца с инспирацијом, пјесника с пјесником, Костића с Његошем. Костић то на моменте доводи до перфекције, што опет говори о њему као врхунском мајстору игре ријечи, коју у његовом случају с правом називамо умјетничком поезијом.

И на крају да покушамо одговорити на питање постављено насловом: какав је Костићев Његош? Он је дубоко осјећајан, сензибилан карактер, уман и мисаон. Он је патник, трагична личност, човјек разапет између жеља и могућности. Он је усамљеник, самац, пустињак, човјек без пријатеља и с пуно непријатеља. Он је ратник који се прози рата, он је ратник и хајдук, борац за слободу, он је отпор злотвору свог народа. Он је пјесник, лирска душа, просвјетитељ, владар и брижни отац народа свог. Он је духовник, чија душа тешко подноси терет који носи, он је духовник који је кадар да воли, да жели, да жуди за женом, из чега произлази да је првенствено патник па тек онда херој и владар. Истичући Његошеве људске компоненте, Костић је овој митској личности скинуо ореолу титана, што не значи да га је у било чему обезвриједио! Напротив! Дубоко се саживљавајући са својим пјесничким претком, Костић је представио Његоша у једном интимнијем, реалнијем и приснијем издању, инзистирајући првенствено на димензији хуманости и људскости, која је у овом човјеку била сигурно врло присутна. Костићев умјетнички доживљај Његоша несумњив је допринос бољем познавању ове личности, која нам након ишчитавања Костићевих пјесама постаје несумњиво ближа, људскија, приснија и прихватљивија. И још нешто, обogaћени Костићевим пјесмама склони смо повјеровати да се Костићев Његош и не разликује пуно од правог Његоша. Бјерујемо да је пјесник Костић успио у нечему што нису ни по-

² Душан Костић, *Пјесме* (избор), Веселин Маслеша, 1983, стр. 15.

вјесничари, а то је да без патоса и романтичарског заноса, неоптерећен фактима и чињеницама, успије поникнути у суштину Његошева бића, и да га увјерљивом снагом свог стиха реинкарнира.

Goran Kalogjera

KOŠTIĆ'S NYEGOSH

Summary

Nyegosh's charisma in the context of Montenegrin literature, history and culture, is a deep source of inspiration for Dušan Kostić. Not only is Nyegosh the exceptional motif and a topic for poetic creations of Dušan Kostić, but is also close as a personality, as a character, as a knot of both spiritual and physical powers. He is, besides, an extraordinary medium to this poet who in the artistic communication with him achieves such a level of poetic expression that is worth envying, with the awareness of its artistic scope. In such a context one should view Kostić's following of Nyegosh's style -- as a desire for a closer identification of the disciple with his master, of the creator with his inspiration, of a poet with poet -- Kostić with Nyegosh. At moments, Kostić brings this to perfection, which, again, tells about him as a supreme master of the play of words which in his case is justly called the artistic poetry.